

VESNA BADURINA STIPČEVIĆ
MARINKA ŠIMIĆ
Staroslavenski institut
Zagreb, Hrvatska

Hrvatskoglagoljska legenda o sv. Martinu

Svetačke legende čine značajan korpus hrvatske srednjovjekovne književnosti. Hagiografski tekstovi pisani latinicom, glagoljicom ili ćirilicom, čitaju se u neliturgijskim srednjovjekovnim zbornicima i u liturgijskim knjigama. Sačuvani fragmenti legendi upućuju da su nekad postojali i potpuni legendariji i čitave zbirke hagiografskih životopisa i pasija. Dok su hrvatski latinski svetački tekstovi nastali pod utjecajem ranokršćanske i srednjovjekovne latinske kulture, najstariji svetački tekstovi na hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku (primjerice *Žitje Simeona Stilite*, legenda o sv. Anastaziji, o sv. Eustahiju, sv. Jurju, sv. Aleksiju, sv. Nikoli i dr.) pripadaju slavenskom književnom krugu, nastalom na grčkobizantskim izvorima. Neke su hagiografije nastale pod utjecajem čeških predložaka, npr. *Žitje Ćirilovo*, legenda o sv. Većeslavu i sv. Vidu, a znatan korpus hrvatskih legendi je latinskoga i talijanskoga podrijetla. Zapadna hagiografija s brojnim i raznovrsnim svetačkim tekstovima u brevijarima, pasionalima i legendarijima imala je velik utjecaj na hrvatsku legendarnu književnost. U glagoljskim brevijarima i u glagoljskim i latiničkim zbornicima čitaju se mnoge pasije i legende ranokršćanskih mučenica i mučenika, svetaca i svetica, primjerice životopisi sv. Lucije, Agnije, Barbare, Margarete, Agate, Katarine, legende o Jeronimu, sv. Antunu Opatu, Hilarijenu Opatu, hagiografije o sv. Nikoli, sv. Lovrencu, Klimentu papi, sv. Dujmu, sv. Krisogonu, sv. Mavru. Prema sačuvanim hagiografijama uočljivo je da su

se osim domaćih svetaca, štovali također i ugarski, panonski, italški i franački sveci.

Hrvatskoglagoljske liturgijske knjige svjedoče da je u glagoljaškoj tradiciji bilo osobito razvijeno i štovanje sv. Martina (*Sanctus Martinus Turonensis*, 316.–397.).⁴⁹ U Kalendarima glagoljskih kodeksa iz 14. do 16. stoljeća nalazi se spomen na svečev blagdan. Takav je spomen na 11. studenoga (na dan svečeva pokopa) sačuvan u petnaest rukopisnih i tri tiskana misala te devet rukopisnih i četiri tiskana brevijara (Zaradija Kiš 2005: 436–437).

U Sanktoralima šest brevijara iz 14. i 15. stoljeća *Na dan sv. svetago Martina biskupa isp(o)v(ê)dnika* čita se legenda o životu sv. Martina. Najdulje tekstove legende od sedam lekcija sadrže četiri brevijara: *4. vrbnički brevijar* (14. stoljeće, Vrbnik, Župni ured);⁵⁰ *1. ljubljanski brevijar* (kraj 14. stoljeća, Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 161);⁵¹ *6. vatikanski brevijar* (sredina-treća četvrt 14. stoljeća (1379.?) Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. Borg. Illirico 6) i *Moskovski brevijar* (1442.–1443., Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, Zbirka Sevastyanov, sign. 270, N° 51). Dva brevijara, *Pašmanski brevijar* (14./15. stoljeće, Zagreb, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sign. III b 10) i *Vatikanski brevijar 19* (iz 1465. godine, Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. Slavo 19) sadrže četiri lekcije. Jedini *1. ljubljanski brevijar* ima tekst *Himan sv. Martina*, koji predstavlja slobodno oblikovan prijevod prema neutvrđenom latinskom predlošku (Zaradija Kiš 2005: 438–440).

Da je nekad glagoljskih Martinovih legendi bilo više nego što je danas sačuvano, pokazuju fragmenti dvaju brevijara iz 15. stoljeća koji se nalaze u zbirci rukopisa Ivana Berčića u Petrogradu (Vjalova 2000: 11–12, 74). Za neke od tih fragmenata koji su porijeklom iz Tkona s otoka Pašmana uvrđeno je da pripadaju *Martinovim mirakulima* jer opisuju dva Martinova čudesa uskrsnuća (Zaradija Kiš 2005: 442–445).

⁴⁹ Antonija Zaradija Kiš je temeljito istražila značaj kulta sv. Martina u Hrvatskoj, a više je radova posvetila i svečevu liku u glagoljaškoj kulturi (Zaradija Kiš 2004a; Zaradija Kiš 2004b; Zaradija Kiš 2005). Istraživanja predočena u ovome članku umnogome polaze i nastavljaju se na rezultate koje je autorica predočila u svojim analizama.

⁵⁰ Legenda iz *4. vrbničkog brevijara* obrađena je i objavljena u latiničkoj transliteraciji u: Zaradija Kiš 2004a.

⁵¹ Legenda iz *1. ljubljanskog brevijara* obrađena je i objavljena u latiničkoj transliteraciji s varijantama iz svih drugih brevijara u: Zaradija Kiš 2001.

Latinska hagiografija sv. Martina je bogata i raznovrsna. Prvi je Martinov biograf bio suvremenik Sulpicije Sever (oko 360. – oko 420.), koji je ovim životopisom utemeljio zapadnu hagiografiju. Severova *Vita Martini* (Bibliotheca Hagiographica Latina, 5610, incipit: *Igitur Martinus Sabaria Pannoniorum oppido oriundus fuit ...*) imala je ugled službene crkvene legende. U opširnom životopisu opisano je Martinovo rođenje u Sabariji (Sambotel), djetinjstvo provedeno u vojničkom taboru, brojna putovanja Europom, a ispričana je i poznata epizoda u Amiensu kad Martin daje siromahu polovicu svoga vojničkog plašta. Opisano je i kako se Martin posvetio redovničkom životu u Poitiersu te kako je izabran za biskupa u Toursu.

Značajan je broj i kasnijih hagiografa i pisaca koji su bili inspirirani likom ovoga sveca, a većini srednjovjekovnih Martinovih životopisa glavni je izvor bila Severova *Vita* (Reames 1981: 133–134). Istaknute su biografije napisali Grgur iz Toursa, Odo iz Clunya, Bernard iz Clairvauxa i Jacopo de Voragine (Reames 1981).

Glagoljski tekstovi iz spomenutih šest brevijara pripadaju istoj redakciji i počinju incipitom: *V istinu Martin v Sabrai Panon v gradcê roždennê bê ...* Tekstološka usporedba glagoljskih legendi i latinskih izvora pokazuje da se paralele za hrvatskoglagoljske tekstove mogu pronaći u Severovoj *Vita Martini*, kao i u srednjovjekovnoj *Zlatnoj legendi* Jacopa de Voragine. Rukopisi druge redakcije zbirke *Legenda aurea* (LA₂), E (Milano, Biblioteca Ambrosiana, A17, 13. stoljeće) i V (Padova, Biblioteca Universitaria, ms. 1229, 13. stoljeće) pod naslovom *De sancto Martino* (Da Varazze 1998: 1134–1139) sadrže tekst, koji potječe iz Severove *Vita*, a podudaran je glagoljskim legendama.

Sljedeći primjer pokazuje tekstualnu bliskost glagoljske i latinske legende:

4. vrbnički brevijar (fol. 80a):

Ot(ь)сѣ же ego vitezъ бѣ пр'вѣе potom' же voevoda бѣ vitezom' · Sam' же Mar' tinъ межу оружнѣми voi вѣ junosti svoei · naslѣdovaše v skulnihъ dvorѣhъ · pod c(ѣ)sa remъ Kon'sten'tinomъ potomъ же podъ Ijuliĕnomъ vitezĕi · Nъ obakъ nevoleju ĕko ot pr'vihъ ego lѣtъ b(o)žĕi služba v' dh'nena bisi va nъ oĕe iz junosti ego · Ibo egda бѣ desetiju lѣtъ bez vole roditelju k crĕkvĕ pribĕže i katihumennъ se biti umoli.

Legenda aurea: *De sancto Martino* (CLXII):

Pater eius miles primum post tribunus militum fuit. Ipse armatam miliciam in adolescentia secutus inter scolares alitus est. Alas sub rege Constantino de-

inde sub Iuliano cesare militavit, non tamen sponte quod a primis fere annis divinam potius servitutem sacra illustris pueri spiravit infantia. Nam cum esset annorum decem invitis parentibus ad ecclesiam confugit seque cathecumenum fieri postulavit. (Da Varazze 1998: 34)

Hrvatskoglagojske brevijarske legende o sv. Martinu obuhvaćaju samo prvi dio originalne latinske legende, ali sadrže bitne dijelove svečeve hagiografije: pripovijedaju o Martinovu rođenju u kući poganskih roditelja, opisuju strogo vojničko obrazovanje koje je u kontrastu sa svečevim duhovnim nadahnućima te opisuju susret Martina i prosjaka u Amiensu, koji je bio odlučan za svečevo napuštanje viteške službe i odlazak u redovništvo. Martinova odluka poentirana je u rečenicama završnoga poglavlja brevijarskoga teksta (usp. Zaradija Kiš 2001: 301):

4. vrbnički brevijar (fol. 82b):

Vitez̃stvovah' tebē · vrēme est' da nine juže vitezuju B(ogu) · darovaniem' tvoim' pobēdu primu · H(rsto)v bo vitez̃ az̃ esam' · brati se mnē ne podobaet' ·

4. vrbnički brevijar, 14. stoljeće, (fol. 80v–81r): tekst legende o sv. Martinu

Jezik legende o sv. Martinu

Među istraživačima hrvatskoga glagoljaštva općeprihvaćena je činjenica da se hrvatskoglagoljski misali i brevijari dijele u dvije skupine: sjevernu ili krčko-istarsku i južnu ili zadarsko-krbavsku skupinu (Tandarić 1993: 31–35). Kodeksi prve skupine čuvaju stariju redakciju prijevoda i arhaičnije jezično stanje, dok je tekst kodeksa južne skupine ovisan o latinskome tekstu misala i brevijara. Jezik je u njima podmlađen i znatno je jači prodor elemenata govornoga jezika nego u prvoj skupini. Kada govorimo o biblijskim tekstovima, to znači da kodeksi sjeverne skupine čuvaju stare ćirilometodske prijevode prema grčkom izvorniku koji su samo djelomice, najčešće na početku i kraju teksta, prilagođeni prema *Vulgati*. Tekstovi u kodeksima južne skupine u znatno su većoj mjeri prilagođeni ili prevedeni prema *Vulgati*. Legenda o sv. Martinu se među rukopisima sjeverne skupine očuvala u *1. ljubljanskom* i *4. vrbničkom brevijaru*. U južnoj se skupini mogu razlikovati dvije podskupine kodeksa. Prvu čine oni u kojima su tekstovi (gotovo) u potpunosti prilagođeni latinskome izvorniku. Među njima su *6. vatikanski brevijar*, *Pašmanski* i *Moskovski brevijar*. Unutar južne skupine može se razlikovati prijelazna skupina (Badurina Stipčević, Mihaljević, Šimić 2012: 262). U toj skupini tekst legende o sv. Martinu ima *19. vatikanski brevijar*. Budući da je legenda o sv. Martinu očuvana i u jednoj i u drugoj skupini brevijara, kao i u južnoj podskupini, pokušat ćemo istražiti postoje li razlike u tekstu s obzirom na ovu podjelu.

Kod jezične raščlambe kraćega teksta, kao što je legenda o sv. Martinu moramo uzeti u obzir neka ograničenja, tj. poteškoće. Naime, pojedini jezični elementi su nedostadni za pouzdanije zaključke. Stoga ćemo obraditi samo neke najistaknutije jezične crte. Osim toga problem je i to što se tekstovi razlikuju po duljini, odnosno sadržaju pa neke jezične pojave nisu posvjedočene u svim rukopisima.

Fonološko-grafijska razina

Pisanje jera

Već na početku hrvatskoga crkvenoslavenskog razdoblja starocrkvenoslavenski glasovi *jer* i *jor* stopili su se u jedan glas koji se najprije bilježi pomoću znaka za *jor*, a kasnije štipićem (I) ili apostrofom (ʹ). “Općenito se može reći da se do polovice 14. stoljeća štipić obično pojavljuje na položajima gdje se *jer* izgovarao, a apostrof je znatno češći na tzv. slabim položajima. Od druge je polovice

14. stoljeća uporaba štapića gotovo mehanička.” (Hrvatski crkvenoslavenski jezik 2014: 68).

1. ljubljanski brevijar (BrLab₁)

Na kraju riječi najčešće bilježi štapić: *mar'tinъ* 151a, 151b, *panonъ* 151, *kesarъ* 152c, *azъ* 152d, a u sredini riječi se rijetko nalazi: *plodъstvo*, *utъvr'ždeni*. U sredini riječi katkad bilježi apostrof: *počas'ti* 151b, *s'nu* 152a, *inag'du* 152b.

Poluglas se vokalizira u primjerima: *tak'mo* 151c (2x), 151d, *misalъ* 151b, *zbožan'* 151c, *va* 151c, *maz'du* 152c, *tačeju* 152c, *každo* 152c, *množastvo* 152b.

4. vrbnički brevijar (BrVb₄)

Na kraju riječi najčešće bilježi štapić kao i većina hrvatskoglagoljskih liturgijskih rukopisa (Mihaljević 1991): *martinъ* 79d, 81c, *panonъ* 79d, *pitěny* 79d, *lětanъ* 80c, *mečъ* 81b, *vitezъ* 81d. Ipak na kraju riječi nalazimo prilično često i apostrof, najčešće među svim tekstovima legende o sv. Martinu: *dostoěniem'* 79d, *potom'že* 79d, *vitezom'* 79d, *podъ c(ěsa)rem'* 79d, *ijuliěnom'* 79d, *nevolnim'* 80d, *pogibnut'* 81b, *rečenim' svoim'* 81c, *poznav'* 81d, *bl(a)godět'* 81d, *svoem'* 81d, *prěmožen'* 81d, *saměm'* 82a, *martin'* 82a, *darovaniem'* 82b, *tvoim'* 82b, *esm'* 82b itd.

Ne provodi tako često vokalizaciju poluglasa kao BrLab₁, tj. u istim primjerima bilježi štapić: *tkmo* 80d, 81a, 81b, *tačeju* 81d, *mъzdu* 82a, *тъgda* 80d, 82b, *sbbrav'* 82a.

6. vatikanski brevijar (BrVat₆)

Štapić najčešće bilježi na kraju riječi: *martinъ* 198c, *panonъ* 198c, *obakъ* 198d, *misalъ* 198d, *minušimъ* 199a, *poginetъ* 199a, *polomъ* 199a, *ničemъ* 199b, *darovaniemъ* 199c. Apostrof se nalazi često većinom u sredini riječi: *kon'stentinomъ* 198c, *vrnъn'ie* 198d, *s'braniti* 199a, *ok'rstъ* 199a, i u prijedlozima: *v' vratehъ* 199a, *v' almužno* 199a, *k' anj(e)lskimъ* 199b, *pred' va'njinomъ* 199c.

Primjeri za vokalizaciju poluglasa: *tačeju* 199b, *mazdu* 199b, *tagda* 199c, *takmo* 199a.

Pašmanski brevijar (BrPm)

Na kraju riječi podjednako bilježi štapić i apostrof: *panonъ* 278a, *v skulnihъ* 278a, *obakъ* 278b, *lětъ* 278b, *čestokratъ* 278c, *mrtin'* 278a, *ot prvih'* 278b, *katihumen'* 278b, *obak'* 278b, *starěiših'* 278c, *na bran'* 278c, a ponekad i u sredini bez nekog pravila: *hujšima* 278a, *kon'sten'tinomъ* 278a, *okrstъ* 278b, *vitezškimi* 278c.

Katkad u sredini riječi na starom mjestu bilježi štapić: *тъgda* 279a, *tkmo*, 279a, *misъlъ* 278b itd.

19. vatikanski brevijar (BrVat₁₉)

Na kraju riječi bilježi štapić: *martinъ* 198c, *panonъ* 198c, *rojenъ* 198c, *v skulnihъ* 198d, *stvorivъ* 198d, *prekroibъ* 199b. Apostrof bilježi u prijedlozima: *v' junosti* 198c, *iz' junosti* 198d, *v' vratehъ* 199a, *bez' nagoti* 199a, ili između dva suglasnika: *vrmm'nje* 198d, *s'motrnо* 198d, *s'hraniti* 199a.

Vokalizira polugals u primjerima: *vsagda* 198d, *tačeju* 199b, *mazdu* 199b, *tagda* 199c.

Moskovski brevijar (BrMos)

Bilježi štapić na kraju riječi: *mar'tinъ* 234d, *rojenъ* 234d, *v' skol'nihъ* 235a, *vratehъ* 235c, a rjeđe apostrof: *os'tavšim'že* 235c, a katkad i u sredini: *pos'mêênъ* 235c, *mud'rêiši* 235d, *voin'stviê* 236a. Vokalizacija poluglasa je prilično česta, npr.: *misalъ* 235a, *s'božanъ* 235a, *v'sagda* 235a, *va* 235b, *tak'mo* 235c.

Na koncu se može zaključiti da kad je riječ o pisanju *jera* podaci iz legende o sv. Martinu se uglavnom podudaraju s ranijim zaključcima za iste rukopise u cjelini, BrLab₁, BrVat₆, BrPm i BrVat₁₉ (Štefanić 1969: 106, Mihaljević 1991: 53–54), odnosno za *Knjigu o Jobu* u *Moskovskom brevijaru* (Zaradija Kiš 1997: 50–51).

Pisanje jata Ѓ

Jedan od najtežih problema u fonologiji hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika fonološki je položaj *jata*. U našim se rukopisima već od 12. stoljeća pojavljuju prve zamjene Ѓ sa Ѕ i Ѓ. U korpusu postoje tekstovi u kojima su zamjene sa *e* i *i* rijetke, tekstovi u kojima pretežu ekavske zamjene, tekstovi s pretežno ikavskim zamjenama kao i oni s miješanim zamjenama. Broj zamjena *jata* s *e* ili *i*, njihova raspodjela kao i broj primjera hiperkorektne uporabe *jata* za izvorne *e* i *i* ovise o starosti i vrsti teksta, o njegovu predlošku i podrijetlu kao i podrijetlu pisara i njegovu stavu prema tradiciji i crkvenoslavenskoj normi (Hrvatski crkvenoslavenski jezik 2014: 71). Temeljem dosadašnjih proučavanja ipak se može zaključiti da se u većini tekstova slovo Ѓ pojavljuje znatno češće nego slova Ѕ i Ѓ (Šimić 2000; ista 2014). Slovo *jat* u legendi o sv. Martinu dosljedno bilježe dva rukopisa: BrVb₄: *vêka* 79d, *naslêdovaše* 79d, *lêtъ* 79d, *želêše* 79d, *dêli* 80d, *odêti* 81a, *vrême* 81d, i BrPm: *lêt' 278b*, *pribêže* 278b, *dêli* 278b, *v potrebu* 278b, *črêdu* 278c, *cêlo* 278d. Iza njih slijedi BrLab₁ koji također dobro čuva *jat*: *bê* 151b, *lêtъ* 151b, *pribêže* 151b, *dêlê* 151b, *želêše* 151b, *cêlo*, dok ekavski odraz nalazimo samo u prefiksu *pred-* i primjeru *odena* 152b, a ikavski također u prefiksu *prid-* i primjerima *bi* 151d i *êdihota* 151c (Zaradija Kiš 2004: 90). Najviše ikavskih odraza *jata* nalazimo u BrVat₆:

želiše 198d, *zavidiše* 198d, *biše* 199a, *oditi* 199a, i jedan ekavski: *odena* 199a, dok su u prefiksima najčešće ekavski odrazi *jata*. U BrVat₁₉ nalazimo gotovo podjednako riječi s *jatom* i onih s ekavskim odrazom. Ekavizmi su: *delē* 369a, *pribežaše* 369b, *čredu* 369b, *celo* 369c, *deli* 369d, uz ikavski *biše* 370a. Dva primjera hiperkorektne uporabe *jata* iz toga rukopisa potvrđuju da je došlo do zamjene *jata* i etimološkoga *e*: *někimi* 369d i *poučěvaše* 369b. U *Moskovskom brevijaru* je gotovo podjednak broj primjera s *jatom* i onih ikavskih i ekavskih, npr.: *dēli* 235a, *éděhota* 235b, *pobédilb* 235b, *oděvenb* 235c, *nas'ledovaše* 235a, *letb* 235a, *pribeže* 235a, *čredu* 235b, *odevena* 235d, *švedokova* 235d, *zavidiše* 235b, *potriha* 235b, *bi* 235c itd.

Provedeno istraživanje na kratkom tekstu legende o sv. Martinu uglavnom se slaže s rezultatima koji su dobiveni na istim brevijarima u cjelini: za BrPm slovo *jat* se čuva na starom mjestu, ali ima dosta i refleksa *i*, dok se *e* rijetko pojavljuje (Štefanić 1969: 106), u BrVat₆ zamjene *jata* su dosta česte, a refleksi su miješani, dok su u BrVat₁₉ zabilježeni samo ekavski refleksi (Mihaljević 1991: 60). U BrMos u *Knjizi o Jobu* prilično su učestali odrazi *jata*, kako ekavski, tako i ikavski, dok su primjeri s izvornim *jatom* prilično rijetki (Zaradija Kiš 1997: 51).

Đerv ПP

Slovo ПP se u većini hrvatskoglagoljskih najstarijih fragmenata iz 12. i 13. stoljeća pojavljuje samo u stranim riječima, isto kao u starocrkvenoslavenkim kanonskim rukopisima. Takvi su primjeri u legendi o sv. Martinu: *ot e(van)j(eli)ē* BrLab₁ 151c, BrMos 235c, BrVb₄ 80d i BrVat₁₉ 369d, *ka anj(e)lskimь* BrLab₁ 152b, BrMos 235d, *k' anj(e)lskimь* BrVat₆ 199b, *vanj'inomь* iz BrLab₁ 152c, *vaŷ'inom'* BrVb₄ 82a, *vinj'inomь* BrMos 236b. Slično je i u kasnijim tekstovima, premda se na tom mjestu od 14. stoljeća slovo *đerv* smjenjuje s drugim načinima bilježenja glasa *j*, što potvrđuje da se to slovo i u stranim riječima čitalo kao *j*. Umjesto samoga *i* u BrLab₁ pojavljuje se ПPЖ u riječima: *voji* BrLab₁ 151b i *vojinštviē* što potvrđuje da se *i* čitalo kao *j*, a takvi primjeri nisu rijetki u našim rukopisima. Slovo ПP se prvi put pojavljuje u *Splitskom fragmentu misala* s početka 13. stoljeća na mjestu praslavenske skupine *dj, a u našem su tekstu sljedeće potvrde: *prěje* BrLab₁ 152d, BrVat₆ 198c, *preje* BrVat₆ 199c, *prije* BrMos 236b, *rojenb* BrVat₆ 198c, BrVat₁₉ 368d, BrMos 234d, *mešu* BrVat₆ 199a, *hujšima* BrPm 278a, *prěporoženb* BrPm 278d, *rojenimi* BrMos 235a. Od 13. stoljeća nadalje na tom se mjestu smjenjuje

tradicionalno pisanje starocrkvenoslavenske skupine *žd* i čakavski refleks *j*. U pojedinim rukopisima, posebice sjeverne skupine prevladava tradicionalna grafija sa *žd*, u drugima je prevladao čakavski refleks *j*, a u trećima se stanje mijenja od teksta do teksta što ovisi o predlošku, o pisaru, o vrsti teksta, kontekstu itd. (Hrvatski crkvenoslavenski jezik 2014: 63–64). Najviše je primjera za tradicionalno pisanje sa *žd* u BrLab₁: *rožděny* 151b, *na meždju* 151b, *priporožđeny* 151c, *poběžđeny* 151c, *truždajučim se* 151c, *prěžde* 152b, *va utvr'ždeni* 152b, *v' tomžde* 152b, *meždju* 152c i BrVb₄: *rožděny* 79d, *huždšima* 79d, *priporožđeny* 80d, *oběžđenim'* 80d, *truždajučim se* 80d, *prěžde* 81c, *v' utvr'ždenie* 81c, *v tomžde* 81c, a znatno manje u ostala četiri rukopisa, primjerice u BrMos je potvrđen samo jedan primjer: *va utvr'ždenie* 235d. Pisanje samo susjednih vokala zabilježeno je u primjeru: *meju* u svim rukopisima, npr. BrLab₁ 151a, BrVb₄ 79d, BrPm 278a, BrMos 235a. Zanimljivo je da je u istoj rečenici ista riječ pisana na stariji i mlađi način: *Meju Kramoli sučim meždju Galiěni i bar'bari* i to u dva rukopisa BrLab₁ i BrVb₄ što svjedoči o vezi ova dva brevijara. Radi se o postupku pisara, iznijansiranošći na fonološkoj razini što često susrećemo u rukopisima. Osim toga potvrđeni su i ovi primjeri: *priporoěny* BrVat₁₉ 369d, BrMos 235b, *roěny* BrVat₁₉ 368d.

Premda svi dijelovi nekog rukopisa nisu pisani ujednačenim jezikom ipak i u tekstu ove legende se, kad je riječ o pisanju *đerva*, mogu potvrditi zaključci doneseni na cjelovitim rukopisima, npr. za BrVat₆ prevladava grafija sa *ĵ*, osim u psaltiru gdje je najčešće *žd* i Oficiju sv. Agnezije gdje prevladava pisanje bez *žd* i bez *ĵ*, u BrPm su podjednako zastupljeni *žd* i *ĵ* (Štefanić 1969: 106), u BrLab₁ je nešto češće pisanje *ĵ* i samo vokala, dok u BrVat₁₉ prevladava pisanje sa *žd*, a ima i dosta pisanja samo vokala (Mihaljević 1191: 41–42). U BrMos u *Knjizi o Jobu* su iznimno rijetki primjeri sa *žd*, prevladava pisanje sa *ĵ* (Zaradija Kiš 1997: 52–53).

Morfološka razina

Na morfološkoj razini među našim tekstovima postoje određene razlike koje mogu istaknuti međusobne filijacijske odnose. Ovdje izdvajamo samo neke. Kod tih razlika nije posve jednostavno zaključiti koji se među našim rukopisima najbolje slažu jer se potvrde prilično razlikuju od primjera do primjera. Ipak možemo konstatirati da se svojim posebnim oblikom najviše izdvaja *1. ljubljanski brevijar*, a potom su pojedinačne razlike najčešće u *6. vatikanskom*

brevijaru za koji je utvrđeno da su tekstovi gotovo u potpunosti priređeni prema latinskom predlošku. Te su razlike katkad podudarne s dvije skupine kodeksa, sjevernom i južnom, ali češće se pojedini rukopisi iz jedne skupine priklanjaju drugoj. To svjedoči da je među našim rukopisima postojalo više matica koje su se međusobno ukrštale, kao i to da je bilo znatno više rukopisa koji su izglubljeni.

Razlike u oblicima riječi⁵²

poganinoma // *poganoma*] BrLab₁ BrPm BrMos // BrVb₄ BrVat₆ BrVat₁₉
sinovъ // *sinove*] BrLab₁ // BrVb₄ BrVat₆ BrPm BrVat₁₉ BrMos
drugъ // *drugomъ*] BrLab₁ BrVat₁₉ // BrVb₄ BrPm BrMos // (BrVat₆ om.)
vratěhъ // *vrata* // *vratehъ*] BrLab₁ BrPm BrVat₁₉ // BrVb₄ // BrVat₆ BrMos
ostalim že polomъ // *ostavšim' že polomъ*] BrLab₁ // BrVb₄ BrVat₆ BrPm BrMos
 // BrVat₁₉ om.
pridučimъ // *pridučiъ*] BrLab₁ BrVb₄ BrPm BrVat₁₉ BrMos // BrVat₆
pogibnutъ // *poginutъ*] BrLab₁ BrPm BrVb₄ BrMos // BrVat₆ (BrVat₁₉ om.)
takmo plačъ // *takmo plača*] BrLab₁ // BrVat₆ BrVb₄ BrPm BrMos (BrVat₁₉
 om.)
obakъ // *obače*] BrLab₁ // BrVat₆ BrVb₄ BrMos (BrPm BrVat₁₉ om.)
vitežstvoval' // *vitezovalъ*] BrLab₁ BrVb₄ // BrVat₆ BrMos (BrPm BrVat₁₉ om.)
roditelemъ // *roditela*] BrLab₁ BrVat₆ BrVb₄ BrPm // BrVat₁₉ BrMos

Leksička razina

Poznato je da su hrvatskologagoljski liturgijski tekstovi bolje očuvali starinu od neliturgijskih na svim jezičnim razinama pa tako i na leksičkoj. Međutim, katkad i u njima nailazimo na veće ili manje leksičke razlike koje su prevoditelji i pisari unosili najčešće radi bolje razumljivosti teksta. I leksički su primjeri, slično kao i morfološki, prilično raznoliki. Ipak možemo ustanoviti da se rukopisi sjeverne skupine, BrLab₁ i BrVb₄, prilično dobro slažu. Slično kao kod morfoloških primjera često se od svih brevijara razlikuje *6. vatikanski*. Na leksičkoj razini, kao i na fonološkoj najviše mlađih jezičnih osobitosti ima

⁵² Napominjemo da su kod navođenja primjera katkad radi preglednosti zanemarene neke grafijske razlike među rukopisima.

Moskovski brevijar. Ovdje se to odnosi na primjere: *zrěti // gledati // viděti, svědētelstvova // svēdokova, v skulnihъ // v' škol'nihъ.*

takmo // tako] BrLab₁ BrPm BrVat₁₉ // BrVb₄ BrMos (BrVat₆ om.)

mimoidučee // idučee] BrLab₁ BrVat₆ BrPm BrVat₁₉ BrMos // BrVb₄

pitěnyъ // vspitěnyъ] BrLab₁ BrVb₄ BrPm BrVat₁₉ BrMos // BrVat₆

opotaknēni // taknēnie] BrLab₁ BrVb₄ BrPm BrVat₁₉ BrMos // BrVat₆

uvezanyъ // svezanyъ] BrLab₁ BrVb₄ BrPm BrVat₁₉ // BrVat₆ BrMos

oděnyъ bê // opasal se bê // opasal' se bêše] BrLab₁ BrVb₄ // BrVat₆ BrPm // BrMos (BrVat₁₉ om.)

zrěti // gledati // viděti] BrLab₁ BrVb₄ // BrVat₆ // BrMos (BrVat₁₉ BrPm om.)

svědētelstvova // svēdokova] BrLab₁ BrVb₄ // BrVat₆ BrMos (BrPm BrVat₁₉ om.)

v skulnihъ // v' škol'nihъ] ostali rukopisi // BrMos

na polъ // na d'voe] ostali rukopisi // BrMos

množastvomъ // likomъ] ostali rukopisi // BrMos

ničtože // ničesože] BrLab₁ // BrVb₄ BrVat₆ BrPm BrMos (BrVat₁₉ om.).

Red riječi

Kod reda riječi nailazimo na primjere u kojima 1. *ljubljski brevijar* ima zasebnu varijantu, primjere u kojima 6. *vatikanski* ima različito od drugih i primjere u kojima se slaže sjeverna i južna skupina brevijara.

Primjeri:

vitezem bê // bê vitezom'] BrLab₁ BrVat₆ BrPm BrVat₁₉ BrMos // BrVb₄

děēniemъ ego // ego děēniemъ] BrLab₁ // BrVb₄ BrVat₆ BrPm BrVat₁₉ BrMos

bê blagodětъ // blagodětъ bê] BrLab₁ // BrVb₄ BrPm BrVat₁₉ BrMos // BrVat₆ om.

v nemъ hv(a)liti // hv(a)liti v nemъ] BrLab₁ BrVat₁₉ // BrVb₄ BrPm BrMos (BrVat₆ om.)

pročae pročimъ va almužno // pročae vь almužno pročimъ] BrLab₁ // BrVat₆ BrVb₄ BrPm BrMos (BrVat₁₉ om.)

b(la)ž(e)ni Martinъ mužъ b(o)ži // m(u)žъ b(o)ži b(la)ž(e)ni Martin] BrLab₁ // BrVb₄ BrVat₆ BrMos // (BrPm BrVat₁₉ om.)

juže potomъ // potom' juže] BrLab₁ BrMos // BrVat₆ BrVb₄ (BrPm BrVat₁₉ om.)

na branъ pisali se bi // pisali se bi na branъ] BrLab₁ BrVb₄ BrPm BrVat₁₉ // BrVat₆ BrMos

dastъ ničemu // ničemu dastъ] BrLab₁ BrVb₄ // BrVat₆ BrPm BrMos (BrVat₁₉ om.)

v svoemъ dělê // v dělî svoemъ] BrLab₁ BrVb₄ // BrVat₆ BrMos // (BrVat₁₉, BrPm om.)

gradom' vanĵinomъ // vanĵinomъ gradomъ // gradom Vaĵinom' gradom'] BrLab₁ // BrVat₆ BrMos // BrVb₄ // (BrVat₁₉ i BrPm om.)

Zaključak

U sanktoralima šest brevijara iz 14. i 15. stoljeća čita se legenda o sv. Martinu, tekstološki bliska hagiografiji *Vita Sancti Martini* Sulpicija Severa, a koju sadrži i druga redakcija zbirke *Legenda aurea* Jacopa de Voragine, tzv. LA₂. Hrvatskologoljske legende obuhvaćaju samo prvi dio originalne latinske legende, ali opisuju glavne događaje svečeve biografije. Tekst legende o sv. Martinu u hrvatskologoljskim je brevijarima pisan crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije s neznatnim čakavskim utjecajem. Zaključeno je da je prevoditelj bio pod jakim utjecajem latinske sintakse i reda riječi. Jezično je najarhaičniji tekst u *4. vrbničkom* i *1. ljubljanskome brevijaru*, rukopisima sjeverne skupine. Premda se i na temelju ovoga kratkog teksta mogu razlikovati dvije skupine brevijara, provedeno istraživanje potvrđuje da je i među dvjema skupinama naših prijevoda, sjevernoj i južnoj, bilo više matica koje su se međusobno ukrštale, a to znači da je postojao znatno veći broj brevijara od onoga što nam se sačuvalo do danas.

Kratice hrvatskologoljskih rukopisa

BrLab₁ – *1. ljubljanski brevijar*, kraj 14. stoljeća, Ljubljana, Narodna in Univerzitetna knjižnica (sign. *Ms 161*)

BrVb₄ – *4. vrbnički brevijar* (14. stoljeće, Vrbnik, Župni ured)

BrVat₆ – *6. vatikanski brevijar*, sredina-treća četvrt 14. stoljeća (1379?), Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana (sign. *Borg. Illirico 6*)

BrPm – *Pašmanski brevijar*, 14./15. stoljeće, Zagreb, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (sign. *III b 10*)

BrMos – *Moskovski brevijar*, 1442./1443. god., Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, Zbirka Sevastyanov (sign. *270, No 51*)

BrVat₁₉ – *19. vatikanski brevijar*, 1465. god., Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana (sign. *Slavo 19*)

Vincent iz Kastva: *Sv. Martin*, 1474. god. Freska u crkvi sv. Marije na Škrilinah u Bermu

Literatura

- Badurina Stipčević, Vesna, ur. 2013. *Hrvatska srednjovjekovna proza, 1. Legende i romani*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Badurina Stipčević, Vesna, Milan Mihaljević i Marinka Šimić. 2012. "Mjesto Dabarskoga brevijara među hrvatskoglagoljskim kodeksima". U *Gacka u srednjem vijeku*. Hrvoje Gračanin i Željko Holjevac, ur. Zagreb, Otočac: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić, 257–282.
- BHL. 1898.–1901. *Bibliotheca Hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis, 2*. Bruxelles: Ediderunt Socii Bollandiani, (*Subsidia hagiographica* 6).
- Gadžijeva, Sofija, Ana Kovačević, Milan Mihaljević, Sandra Požar, Johannes Reinhart, Marinka Šimić i Jasna Vince. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut.
- Hercigonja, Eduard. 1975. *Srednjovjekovna književnost. Povijest hrvatske književnosti, 2*. Zagreb: Liber.
- s. v. "Martino, vescovo di Tours, santo". 1967. *Bibliotheca sanctorum* 8. Roma: Istituto Giovanni XXIII della Pontifica Università Lateranense, col. 1248–1291.
- Mihaljević, Milan. 1991. *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.
- Pantelić, Marija Agnezija. 2000. "Sastav sanktorala i kalendara hrvatskoglagoljskih misala i brevijara (s kulturološkog i liturgijskopovijesnog motrišta)". U *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, 2*. Eduard Hercigonja, ur. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, 349–366.
- Petrović, Ivanka. 2000. "Hrvatska i europska hagiografija". U *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, 2*. Eduard Hercigonja, ur. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, 321–347.
- Petrović, Ivanka. 2006. "L'hagiographie, latine et vernaculaire, de l'espace croate, des origines à 1350". U *Hagiographies: Histoire internationale de la littérature hagiographique latine et vernaculaire en Occident des origines à 1550*. knj. 4. (serija *Corpus Christianorum*). Guy Philippart, ur. Turnhout: Brepols, 183–272.
- Reames, Sherry L. 1981. "Saint Martin of Tours in the Legenda aurea and before". *Viator* 12: 131–164.
- Šimić, Marinka. 2000. "Jezik Muke po Mateju u hrvatskoglagoljskim misalima". *Slovo* 50: 5–117.
- Šimić, Marinka. 2014. "Jezik Muke po Mateju u hrvatskoglagoljskim misalima". U *Glagoljaška Muka Kristova: odabrane kulturološko-filološke studije*. Antonija Zaradija Kiš i Mateo Žagar, ur. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Državni arhiv u Pazinu, Institut za etnologiju i folkloristiku, 25–75.
- Štefanić, Vjekoslav. 1969. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, 1*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

- Tandarić, Josip. 1993. *Hrvatsko glagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Provincijalat franjevaca trećoredaca.
- Da Varazze, Jacopo. 1998. *Legenda Aurea*. Giovanni Paolo Maggioni, ur. Firenze: Sismel-Edizioni del Galluzzo.
- Vjalova, O. Svjetlana. 2000. *Glagoličeskie fragmenty Ivana Berčiča v Rosijskoj nacional'noj biblioteke. Opisanie fragmentov*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Ruska nacionalna biblioteka, Staroslavenski institut.
- Zaradija Kiš, Antonija. 1997. *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, Hrvatsko filološko društvo.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2001. "Odras hagiografske tradicije sv. Martina u hrvatskoglagoljskim rukopisima". U *Drugi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova*, 1. Dubravka Sesar i Ivana Vidović Bolt, ur. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 299–307.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2004.a. "Martinsko nasljeđe na otoku Krku". U *Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskoga instituta, Zagreb-Krk, 2.–6. listopada 2002*. Marija-Ana Dürriegl, Milan Mihaljević i Franjo Velčić, ur. Zagreb, Krk: Staroslavenski institut, Krčka biskupija, 695–716.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2004.b. *Sveti Martin. Kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2005. "Galski apostol u književnom ozračju hrvatskoga glagoljštva". U *Drugi Hercigonjin zbornik*. Stjepan Damjanović, ur. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 435–448.

Résumé

La légende glagolitique croate de Saint Martin

Les légendes de saints forment un corpus significatif de la prose médiévale croate. Les textes hagiographiques écrits en alphabet latin, en glagolitique ou en cyrillique, se trouvent dans les recueils non-liturgiques médiévaux et dans les livres liturgiques. Les fragments préservés des légendes montrent qu'auparavant existaient des légendaires complets et des recueils entiers de biographies hagiographiques et de passions. Pendant que les textes latins croates sur les saints sont créés sous l'influence et dans la sphère de la culture latine préchrétienne et médiévale, les textes les plus anciens sur les saints sont rédigés en slavon d'église croate (par exemple, *La vie de Siméon le Stylite*, la légende de sainte Anastase, de saint Eustache, saint Georges, saint Alexis, saint Nicolas, etc.), appartiennent au cercle littéraire slave, fondé sur les sources gréco-byzantines. Certaines hagiographies sont créées sous l'influence des modèles tchèques, comme par exemple *La vie de Cyrille*, la légende de saint Venceslas et de saint Guy, tandis qu'un grand corpus de légendes croates est d'origine latine et italienne. L'hagiographie occidentale avec de nombreux textes variés sur les saints dans les bréviaires, les martyrologes, les légendaires a eu une grande influence sur la littérature légendaire croate. Beaucoup de passions et de légendes de martyres et martyrs se lisent dans les bréviaires glagolitiques et dans les recueils glagolitiques et latins, celles de saints et de saintes préchrétiens, comme par exemple les biographies de sainte Lucie, sainte Agnès, sainte Barbe, sainte Marguerite, sainte Agathe, sainte Catherine, les légendes de saint Jérôme, saint Antoine l'Ermitte, saint Hilarion de Gaza, des hagiographies de saint Nicolas, de saint Laurent, du pape Clément, de saint Domnius, de saint Chrysogènes, de saint Maur. Selon les hagiographies existantes, il est évident qu'hormis les saints locaux, des saints hongrois, panonniens, italiens et francs ont été vénérés.

Les livres croates glagolitiques liturgiques montrent que le culte de saint Martin a été fortement développé dans la tradition glagolitique. Dans les calendriers de nombreux missels et bréviaires glagolitiques nous retrouvons ainsi à la date du 11 novembre le souvenir de la fête du saint. Dans les sanctoires de six bréviaires des XIVe et XVe siècles, la *Légende de saint Martin* est

lue *Au jour de saint Martin évêque confesseur*. Quatre bréviaires contiennent les plus longs textes de légendes de sept leçons : le 1er bréviaire de Ljubljana, fin du XIVe siècle, Ljubljana, Bibliothèque nationale et universitaire, sign. Ms 161 ; le 4e bréviaire de Vrbnik, XIVe siècle, Vrbnik, Presbytère ; le 6e bréviaire du Vatican, 1379, Vatican, Bibliothèque Apostolique Vaticane, sign. *Borg. Illirico 6* et le Bréviaire de Moscou, 1442/1443, Moscou, Bibliothèque nationale de Russie, le Recueil Sevastyanov, sign. 270, N° 51. Deux bréviaires, le Bréviaire de l'île de Pašman, XIVe-XVe siècles, Zagreb, Archives de l'Académie des arts et des sciences, sign. III b 10 et le 19e bréviaire du Vatican, 1465, Vatican, Bibliothèque Apostolique Vaticane, sign. *Slavo 19*, contiennent quatre leçons. Les fragments de deux bréviaires du XVe siècle qui se trouvent dans le recueil du manuscrit d'Ivan Berčić à Saint-Pétersbourg, montrent qu'auparavant il y avait plus de légendes glagolitiques sur saint Martin que ce qui est sauvegardé aujourd'hui. Tous les textes glagolitiques suivent la même rédaction, commençant par un incipit : *V istinu Martinъ v Sabrai Panon v gradcê roždennъ bē ...* et traduisent la biographie latine de saint Martin de l'auteur Sulpice Sévère (*Vita Martini*, BHL 5610, incipit : *Igitur Martinus Sabaria Pannoniorum oppido oriundus fuit ...*). Il est avéré par la littérature spécialisée que l'hagiographie occidentale a été fondée par Sulpice Sévère avec cette biographie de saint Martin, laquelle avait la réputation de légende ecclésiastique officielle. L'analyse textuelle montre que le modèle des textes glagolitiques croates était très proche de la légende de la *Vie de Martin* (*De sancto Martino*) qui se trouve dans la deuxième rédaction du recueil de *Légende dorée* de Jacques de Voragine, appelée LA₂ basée sur les manuscrits de *Légende dorée* C, V et E. Les exemples suivants montrent un rapprochement textuel entre la légende glagolitique et la légende latine :

Le 4e bréviaire de Vrbnik (f. 80a) :

Ot(ъ)сѣ же ego vitezъ bē pr'vêe potom' же voevoda bē vitezom' · Sam' же Mar'tinъ meju oružnimi voi vъ junosti svoei · naslêdovaše v skulnihъ dvorêhъ · pod c(êsa) remъ Kon'sten'tinomъ potomže podъ Ijuliênomъ viteži · Nъ obakъ nevoleju êko ot pr'vihъ ego lêtъ b(o)žîi služba v'dh'nena bisi va nъ oče iz junosti ego · Ibo egda bē desetiju lêtъ bez vole roditelju k crêkvê pribêže i katihumennъ se biti umoli.

La Légende dorée :

De sancto Martino CLXII : Pater eius miles primum post tribunus militum fuit. Ipse armatam miliciam in adolescentia secutus inter scolares alitus est. Alas

sub rege Constantino deinde sub Iuliano cesare militavit, non tamen sponte quod a primis fere annis divinam potius servitutem sacra illustris pueri spiravit infantia. Nam cum esset annorum decem invitis parentibus ad ecclesiam confugit seque cathecumenum fieri postulavit.

Même si les légendes glagolitiques croates de saint Martin ne contiennent que la première partie de la légende originale latine, elles contiennent des passages importants de l'hagiographie du saint : elles mentionnent la naissance de saint Martin et son enfance dans la maison de ses parents païens, décrivent sa formation militaire stricte qui est à l'opposé des tendances spirituelles du saint et décrivent également la rencontre de Martin avec un mendiant à Amiens, suite à laquelle il a quitté son rang de chevalier et est entré dans les ordres.

La langue de la légende de Saint Martin

Le fait que les missels et les bréviaires glagolitiques croates soient divisés en deux groupes est généralement accepté parmi les chercheurs sur le glagolisme croate : le groupe du nord ou de l'île de Krk et de la péninsule d'Istrie et le groupe du sud ou de la ville de Zadar et de la Corbavie (Krbava). Les codex du premier groupe sont en général rédigés comme les traductions plus anciennes avec un langage plus archaïque, tandis que le texte du codex du groupe du sud est dépendant du texte latin du missel et du bréviaire, la langue est plus jeune et une pénétration des éléments de la langue parlée est plus forte que dans le premier groupe. Quand il s'agit des textes bibliques, cela veut dire que les codex du groupe du nord préservent les traductions anciennes de saint Cyrille et de saint Méthode selon l'original grec qui ne sont que partiellement adaptées à la Vulgate, le plus souvent au début et à la fin du texte. Les textes dans les codex du groupe du sud sont en grande partie adaptés ou traduits selon la Vulgate. La légende de saint Martin est préservée dans les deux groupes de bréviaires – celui du nord : le 4e bréviaire de *Vrbnik* et le 1er bréviaire de *Ljubljana*, et celui du sud : le 6e bréviaire du *Vatican* et de l'île de *Pašman*, et dans le sous-groupe transitoire (au sein du groupe du sud) le 19e bréviaire du *Vatican*. Par conséquent, nous allons essayer de faire une recherche pour voir si les différences entre les textes existent en proportion de cette division. Malheureusement, le texte du bréviaire de Moscou est gravement endommagé et ne peut pas être utilisé pour l'analyse.

Dans une brève analyse linguistique de texte, tel que la légende de saint Martin, il faut prendre en considération certaines limites, c'est-à-dire des

difficultés. En fait, certains éléments moins présents ne sont pas suffisants pour tirer des conclusions fiables. Par conséquent, nous n'allons traiter que de certains éléments les plus marquants. Outre ce problème, les textes varient en longueur, en contenu, de sorte que certains phénomènes linguistiques ne sont pas attestés dans tous les manuscrits.

Niveau phonologique

Jat ꙗ (ê)

Un des problèmes les plus difficiles dans la phonologie du vieux-slave liturgique est la position phonologique du *jat*. Les premières substitutions de ꙗ en ꙗ et ꙗ apparaissent déjà au XIIe siècle dans nos manuscrits. Dans le corpus se trouvent des textes dans lesquels les substitutions avec ꙗ et ꙗ sont rares, textes dans lesquels prédominent les substitutions ékaviennes, textes avec des substitutions surtout ikaviennes, ainsi que ceux avec des substitutions mélangées. Le nombre de substitutions du *jat* avec *e* ou *i*, leurs distributions, ainsi que le nombre d'exemples d'usage hypercorrect du *jat* pour les *e* et *i* d'origine, dépendent du type et de l'âge du texte, de son modèle et de son origine ainsi que de l'origine du scribe et son attitude envers la tradition et la norme ecclésiastique slave. La lettre *jat* est bien marquée dans deux manuscrits : le BrVb₄ et le BrPm, tant dans le radical que dans les terminaisons. Ils sont suivi par le BrLab₁ qui préserve bien le *jat*, tandis que nous ne trouvons des formes ékaviennes que dans le préfixe *pred* – et l'exemple *odena* – et des formes ikaviennes dans le préfixe *prid* – et les exemples *bi* et *édihota*. Le plus grand nombre de mots ikaviens se trouve dans le BrVat₆ : *želiše, zavidīše, biše, oditi, vidivb*, et l'ékavien *odena*, tandis que dans les préfixes se trouvent les formes ékaviennes du *jat*. Dans le BrVat₁₉ dominent des expressions ékaviennes, comme par exemple, *delē, čredu, uvezati, trpenie, deli*, et ikaviennes, *biše*. Deux exemples d'usage hypercorrect du *jat* de ce manuscrit confirment que le *e* étymologique s'est substitué au *jat* : *nēkimi* et *poučēvaše*

Djerv ꙗ (j)

La lettre ꙗ n'apparaît que dans les mots étrangers dans la majorité de nos fragments les plus anciens qui datent des XIIe et XIIIe siècles, ainsi que dans

les manuscrits canoniques en vieux-slave liturgique. Des exemples similaires se trouvent dans la *Légende de saint Martin* : *ot e(van)j(eli)ě, ka anj(e)lskimь, vanj'inomь* du BrLab₁, *ot e(van)j(eli)ě*, du BrVb₄ et du BrVat₁₉, *k' anj(e)lskimь* du BrVat₆. C'est similaire dans les textes postérieurs, même si à partir du XIVe siècle il y a un changement dans les différentes façons d'écrire la lettre *j*, ce qui est confirmé dans nos manuscrits dans le BrVb₄ : *an'jelskim, Vajinom'*, confirmant que la lettre **П** était lue dans les mots étrangers comme un *j*. La lettre **П** est mentionnée pour la première fois dans *Le fragment du missel de Split* du début du XIIIe siècle remplaçant le groupe pré-slave *dj et dans notre texte nous trouvons les confirmations suivantes : *prêje* – BrLab₁, *rojensь, prêje, meju, prêje* – BrVat₆, *prëporoženь* – BrPm. A partir du XIIIe siècle, un changement se produit entre l'écriture traditionnelle du groupe liturgique slavons *žd* et la forme tchakavienne *j*. Dans certains manuscrits, en particulier ceux du groupe du nord, domine la graphie traditionnelle avec la lettre *žd*, dans d'autres il s'agit d'une forme tchakavienne du *j*, et dans d'autres encore la situation change d'un texte à l'autre, ce qui dépend du modèle, du scribe, du type de texte, du contexte, etc. La plupart des exemples d'écriture traditionnelle en utilisant *žd* le phonème /dz/.se trouve dans le BrLab₁ : *roždenь, na meždju, priporoždenь, poběždenь, truždajućim se, prěžde, va utvr'ždeni, v' tomžde, meždju, meju* (ista rečenica) *prěžde* et dans le BrVb₄ : *roždenь, huždšima, priporoždenь, oběždenim', truždajućim se, prěžde, v' utvr'ždenie, v tomžde*, et beaucoup moins dans les trois derniers manuscrits. La forme tchakavienne du *j* apparaît dans le mot *meju* qui se trouve dans tous les manuscrits. Il est intéressant que dans la même phrase le même mot soit écrit selon la manière plus ancienne et selon la plus récente : *Meju Kramoli sućim meždju Galiěni i bar'bari* et même dans deux manuscrits, le BrLab₁ et le BrVb₄, ce qui montre la similarité entre les deux manuscrits du groupe du nord.

Niveau morphologique

Dans nos textes, il existe certaines différences au niveau morphologique qui peuvent indiquer des relations mutuelles filiales et ici nous n'en présentons que quelques-unes. À partir de ces différences, il est possible de conclure que le 1er bréviaire de Ljubljana se distingue en particulier par sa forme. Les différences particulières sont les plus fréquentes dans le 6e bréviaire du Vatican. Les différences entre le groupe du nord et le groupe du sud sont visibles dans les exemples : *riza / rizoju, vitežstvoval / vitezovalь*.

Niveau lexical

Il est avéré que les textes liturgiques glagolitiques croates ont mieux sauvegardé le bien culturel ancien que les textes non-liturgiques. Cependant, nous constatons également des différences lexicales plus ou moins grandes entre les textes liturgiques et non-liturgiques que les traducteurs et les scribes ont insérées pour une meilleure clarté du texte. Dans la *Légende de saint Martin*, cela se réfère à trois différences lexicales : *takmo / tako, zrêti / gledati, svêdêtelstvova*. Les exemples lexicaux sont également assez variés, de même que les exemples morphologiques. Cependant, nous pouvons constater que les manuscrits du groupe du nord, le BrLab₁ et le BrVb₄, s'accordent assez bien. Ainsi nous remarquons, comme dans les exemples morphologiques, que le 6e bréviaire du Vatican, représentant du groupe du sud, est souvent différent de tous les bréviaires.

L'ordre des mots

Dans l'ordre des mots, nous trouvons des exemples dans lesquels le 1er bréviaire de Ljubljana tient d'une variante à part : *dêênien̄ ego / ego dêênien̄ ; bê blagodêť / blagodêť bê ; pročaê proćim̄ va almužno / pročaê v̄b almužno proćim̄ ; bl(a)ž(e)ni Martin̄ mužb b(o)ži / m(u)žb b(o)ži b(la)ž(e)ni Martin̄ ; juže potom̄ / potom̄ juže* ; les exemples dans lesquels le 6e bréviaire du Vatican diffère des autres : *na bran̄ pisali se bi / pisali se bi na bran̄ ; v svoem̄ dëlê / v dëli svoem̄*. Les exemples avec lesquels le groupe du sud s'accorde : *na bran̄ pisali se bi / pisali se bi na bran̄ ; dast̄ nićemu / nićemu dast̄ ; v svoem̄ dëlê / v dëli svoem̄*.

Conclusion

La *Légende de saint Martin* se lit dans les Sanctoraux de six bréviaires du XIVe et XVe siècles, textuellement très proche de l'hagiographie de *Vita Sancti Martini* gardée dans la deuxième rédaction du recueil de la *Légende dorée* (*Legenda aurea*) de Jacques de Voragine, c'est-à-dire LA₂. Les légendes glagolitiques croates ne comprennent que la première partie de la légende latine

originale, mais elles décrivent les principaux événements de la biographie du saint. Dans les bréviaires glagolitiques croates, le texte de *La légende de saint Martin* est écrit en slavon liturgique, langue de rédaction croate avec une influence tchakavienne négligeable. Il est possible de conclure que le traducteur était sous l'influence notoire de la syntaxe latine et de l'ordre des mots. Linguistiquement, le texte le plus archaïque se trouve dans des manuscrits du groupe de nord, le 4e bréviaire de *Vrbnik* et dans le 1er bréviaire de *Ljubljana*. Quoiqu'il soit possible de différencier les deux groupes de bréviaires à l'aide de ce court texte, la recherche effectuée confirme que dans les deux groupes de nos traductions, celui du nord et celui du sud, ce sont plutôt les courants dominants qui se sont entremêlés, ce qui veut dire qu'il y avait beaucoup plus de bréviaires que ceux qui ont été sauvés jusqu'à aujourd'hui.